

nin *el-‘İzzî* ve Ahmed b. Ali b. Mes‘ûd’un *Merâh(u’l-ervâh)* adlı kitapları takip edilirdi. Osmanlı medrese kültüründe “sarf cümlesi” diye anılan bu beş eserde amaç basitten girifte doğru öğrenciye kelime bilgisi (sarf) vermektir. Bu husus medrese çevrelerince tekerleme şeklinde şöyle ifade edilmiştir: “*Emsile* evlek evlek / *Binâ* yağlı börek / *Maşûd* karış kuruş / ‘*İzzî*’de kırıldı kiriş / Yiğitsen *Merâh*’a giriş”.

el-Emsile’nin müellifi bilinmemekle beraber bazı şerhlerinde (meselâ bk. Ahmed Çelebi es-Saruhânî, s. 3; Çörekçizâde Köse Efendi, s. 3) -“teberrüken” olsa gerek- musannifinin Hz. Ali olduğu ifade edilmiştir.

Eserde “nasara” fiilinin sülâsî mücerredinden doğan fiil ve isimlerin “muhtelif” ve “muttarid” çekim örnekleri yer aldığı için kitap “el-emsiletü’l-muhtelif” ve “el-emsiletü’l-muttaride” olmak üzere ikiye ayrılır. *el-Emsiletü’l-muhtelif*de “nasara”nın sülâsî mücerredinden türeyen en işlek fiil ve isim kalıpları tanıtılmıştır. Sayısı yirmi dört olan bu kalıplar işlerlik sırasına göre karışık şekilde dizilmiştir. Burada fiillerin adı, zamanı, etken-edilgen (mâlum-meçhul), eril-dişil (müzekker-müennes), tekil-ikil-çoğul (müfred-tesniye-cem’), olumlu-olumsuz halleri, şahsı ve anlamı; isimlerin adı, türü, tekil-ikil-çoğul, eril-dişil halleri ve anlamı Türkçe olarak verilmiştir. *el-Emsiletü’l-muttaride* bölümünde ise bu yirmi dört kalıp teker teker ele alınarak şahıslara ve fiilse mâlum-meçhul durumuna göre her siganın anılan biçimde ayrıntılı tanıtları ile çekimleri yapılmıştır.

Yirmi dört kalıbın on üçü fiil, on biri isimdir. “Mansarun” şeklini üç ayrı kalıp (mimli masdar, ism-i zaman, ism-i mekân) kabul ederek sayıyı yirmi altıya çıkaranlar olduğu gibi buna ikisi de ism-i fâil ve ism-i mef’ûl anlamında kullanılabilen “fâilün” ve “fa’ûlün”ü, mübâlâğa-i ism-i fâilden ayrı bir isim olan “fa’âilün” kalıbını da ekleyerek otuz bire çıkaranlar da vardır (bk. Dâvûd-i Karsî, s. 24). Bunun yanında fer’î kalıpları atıp sadece aslî kalıpları alarak sayıyı azaltmak da mümkündür. Meselâ muzâri fiilin başına olumsuzluk harfleri, cezm ve nasb edatları ilâve edilerek türetilen fiil kalıplarını onun fer’î saymak mümkündür. Çerkeşizâde Osman Vehbî böyle bir kısaltmaya giderek sayıyı on yediye indirmiştir (*Emsile*, s. 2). Bu sayıyı ona, dokuza düşürenler

de vardır. Nitekim misâl kelimesinin azlık çoğulu (cem’-i killet: 3-10 arası) olan *emsilenin* bu kalıplar için kullanılmasında böyle bir sebep görenler bulunduğu gibi onun harf-i ta’rifli olması ile killet (azlık çoğulu) haddinden çıktığını söyleyenler de vardır (bk. Mustafa Sürûrî, s. 236; Dâvûd-i Karsî, s. 3-4).

el-Emsile sadece sülâsî mücerredin müteaddisine ait çekim örneğidir. Bunun yanında mücerred-mezîd-mülhak, lâzım-müteaddî bütün fiillerin aksâm-ı seb’aya göre emsilesini tertip etmek de mümkündür. Nitekim Zeynîzâde Hüseyin Efendi’nin sadece çekim olarak hazırladığı böyle bir eseri bulunmaktadır (İstanbul 1297). Birgivi’nin de *el-Emsiletü’l-fazliyye* adlı farklı bir emsilesi vardır.

el-Emsile’ye Arapça ve Türkçe pek çok şerh yazılmış olup bunların belli başlıları şunlardır: A) Arapça Şerhleri. 1. Muslihuddin Mustafa Sürûrî (ö. 969/1562), *Şerhu’l-Emsile*. *el-Emsile*’nin en güzel ve en eski şerhlerinden olan eser *Mukayyed Sarf Cümlesi* kenarında basılmıştır (İstanbul 1316). 2. Saruhanlı Lâfi Ahmed Çelebi, *Şerhu’l-Emsile* (İstanbul 1305). 3. Dâvûd-i Karsî, *Şerhu’l-Emsile* (İstanbul 1301). 4. Mekke Kadısı Mehmed el-Kefevî, *Şerhu’l-Emsile* (İstanbul 1252). 5. Edirneli Eskicizâde Ali Medhî, *Şerhu’l-Emsile*. Müellif eserin mukaddimesinde faydaladığı kaynakları vermiştir. Süleymaniye Kütüphanesi’nde birçok yazması bulunan eser İstanbul’da yayımlanmıştır (1247, 1251, 1286). 6. İngiliz Kerim diye tanınan Hâce Abdülkerîm Efendi (ö. 1303/1886), *Zübdetü’s-şarf ve şerhu’l-Emsile* (İstanbul 1292, 1313).

B) Türkçe Şerhleri. 1. Hulûsî diye de anılan İstanbullu Mehmed oğlu Mustafa (ö. 993/1585), *Emsile Şerhi* (Süleymaniye Ktp., Antalya [Tekelioğlu], nr. 557). 2. Mehmed Tâhir b. Hüseyin Hüsnî, *Emsile Şerhi* (İstanbul 1253). 3. Köse (Kösec) Efendi diye bilinen Çörekçizâde Ahmed Nüzhet, *Emsile Şerhi* (İstanbul 1256, 1262, 1286, 1309). 4. Çerkeşizâde Osman Vehbî, *Emsile* (İstanbul 1250). 5. Ahmed Tâhir, *Emsiletü’l-ef’ûl Şerhi* (İstanbul 1282). 6. Yalvaçlı Mehmed oğlu İbrâhim, *Emsile-i Muhtelif Şerhi* (İstanbul 1299). 7. Hüseyin b. Muhammed el-Mandâlyatî (ö. 1305/1887), *Emsiletü’s-sarf* (İstanbul 1287). Tanzimat’tan sonra medreselelerin yanında açılan yeni mekteplerde okutulmak üzere muhtelif emsileler kaleme alınmıştır. Bunlardan Mirlivâ İbrâhim

Hüseyin Rüşdî’nün *Emsile-i Cedîde* (İstanbul 1263), Mihaliççıklı Mustafa Efendi’nin *Emsile-i Cedîde* (İstanbul 1293, 1298, 1313, 1323, 1330), Ali Bey’in *Yeni Emsile* (İstanbul 1330), Yûsuf Rızâ’nın *En Kolay Emsile* (İzmir 1328), Halil Vahîd’in *Suallî Cevaplı Emsile* (İstanbul 1329), Hüseyin Hıfzî Bey’in *Sual ve Cevaplı Tertüb-i Cedîd Emsilesi* (İstanbul 1330, 1332), Filibeli Yûsuf Ziyâeddin’in *Sıbyan Emsilesi* (İstanbul 1330), Akşehirli Zâde Ali Haydar’ın *Emsile Şerhi* adlı eserleri zikredilebilir. Ayrıca müellifi bilinmeyen *Tekmilü’l-Emsile ve’l-Binâ* adlı bir eser de yayımlanmıştır (İstanbul 1266).

BİBLİYOGRAFYA:

Ahmed Çelebi es-Saruhânî, *Şerhu’l-Emsile*, İstanbul 1305, s. 3; Muslihuddin Mustafa Sürûrî, *Şerhu’l-Emsile*, İstanbul, ts., s. 236; Keşfü’z-zunûn, II, 1078; Dâvûd-i Karsî, *Şerhu’l-Emsile*, İstanbul 1301, s. 3-4, 24; Çörekçizâde Köse Efendi, *Emsile Şerhi*, İstanbul 1262, s. 3; Çerkeşizâde Osman Vehbî, *Emsile*, İstanbul 1250, s. 2; Osmanlı Müellifleri, I, 217, 256; Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi*, İstanbul 1992, s. 147-150; Cemil Akpınar, “Dâvûd-i Karsî”, *DİA*, IX, 31.

İSMAİL DURMUŞ

EMVÂL

(الأموال)

Sermaye ağırlıklı
ticarî şirketleri ifade eden
İslâm hukuku terimi.

İslâm hukukunda akid şirketleri, şirketin dayandığı ana unsur bakımından emvâl, ebdan ve vücûh şeklinde üçe ayrılır. Bu ayırım içinde emvâl şirketi, iki ve daha fazla kişinin, elde edecekleri kârı belli oranda bölüşmek üzere sermayelerini birleştirerek kurdukları ticarî ortaklık türünü ifade eder. Ancak bu üçlü ayırım ve emvâl adlandırması, Ebû Ca’fer et-Tahâvî, Kerhî, Fahreddin ez-Zeylaî, Kâsânî gibi önde gelen Hanefî hukukçularının ve bazı Mâlikî fakihlerinin tercihidir. *Mecelle*’de de bu ayırım esas alınmıştır. Her bir şirket türü kendi içinde mufâvada ve inan şeklinde ikiye ayrıldığından sonuçta altı tür şirketten söz edilebilir. Ancak ortakların hak, yetki ve sorumlulukları açısından yapılan inan-mufâvada ayırımı özellikle emvâl şirketini yakından ilgilendirdiği için Hanefî fakihlerinin çoğunluğu akid şirketlerini mufâvada, inan, ebdân ve vücûh şeklinde dörde, diğer fıkıh mezhepleri ise genelde buna bir de mudârebeyi ekleyerek beşe ayırırlar (bk. ŞİRKET).

Emvâl şirketi İslâm hukukunda akid şirketleri grubunda yer almakta olup akidlerin kuruluş ve işleyişiyle ilgili genel ilke ve hükümler bu şirket türü için de geçerlidir. Bunun için de tarafların irade beyanı, sermayenin teşekkülü, kârın bölüşüm esasları, ortaklar arası hak ve sorumluluklar gibi konularda açıklık ve belirliliği nasıl sağlayacağı hususunda İslâm hukuk doktrininde ayrıntılı hükümler yer alır. Öte yandan emvâl şirketi her ne kadar ilk planda sermaye şirketi olarak adlandırılıyorsa da bu şirket türünde de insan unsuru önemini korur. Şirket akdinde ortakların birbirinin vekili veya hem vekili hem kefil olması ilkesi burada da geçerlidir. Bu sebeple emvâl şirketi şahıslar şirketi konumundadır. Sermaye sahibi ortaklar kural olarak birbirinin vekili, hatta Hanefîler'e göre her ortağın eşit sermaye, hak ve sorumluluğa sahip olduğu mufâvada tipi ortaklıkta birbirinin hem vekili hem de kefilidir. Bundan dolayı emvâl şirketinin kuruluşunda, inan tipinde ortakların vekâlet vermeye (tevkîl) ve vekil olmaya (tevekkül) ehil olması, mufâvada tipinde ise kefalette de ehil olması, yani kendilerinde tam edâ ehliyetinin bulunması şartı aranır. Ortaklar müştereken oluşturdukları sermayeyi yine ortaklaşa çabayla ticarî kazanç sağlayacak şekilde işleteceklerdir. Ebdân şirketinde ortakların meslek ve sanatları yani iş gücü esas alınırken burada sermaye ön plana çıkmaktadır.

Emvâl şirketinde sermayenin teşekkülü ayrı bir önem taşır. Bunun için de onun para cinsinden olması ve kullanıma hazır bulundurulması şartı aranır. Altın ve gümüş para dışında kalan paraların (fels), menkul ve gayri menkul malların, gıda maddelerinin, mislî, ade-dî ve kıyemî malların sermaye olup olmayacağı hususundaki tartışmalar şirket sermayesinin teşekkülünde belirsizliği, haksız kazancı ve beklenmedik değer kayıplarından doğabilecek mağduriyetleri önleme amacını taşır. Farklı cinsten malların sermaye olması halinde bunların paraya dönüştürülerek şirkete katılması, menkul ve gayri menkullerde ortakların karşılıklı temlik ve ferâğı, alacağın tahsil edilmediği sürece sermaye sayılmaması gibi önlemler de bu amaca yöneliktir. İmam Muhammed ve Şâfiî fakihlerinin çoğunluğu, mislî malların sermaye olabilmesi için cins birliğinin bulunması şartını ararlar. Sermayeyi teşkil eden malların birbirine karış-

tırılmış olması emvâl şirketinin kuruluşu için değil ortaklar arası karşılıklı sorumluluğun (damân) doğması için şarttır.

Emvâl şirketinde ortakların hak, yetki ve sorumluluğunu belirlemede ortaklar arası anlaşmanın, hatta o ticarî alandaki ve iş kolundaki örf ve âdetin büyük önemi vardır. Bununla birlikte doktrinde emvâl şirketinin mufâvada ve inan şeklinde ikiye ayırımı ortakların hak ve sorumluluklarını büyük çapta belirler. Mufâvada türü emvâl şirketinde her ortak değerinin vekili ve kefilidir, inanda ise sadece vekilidir. Hanefî ve Zeydî fakihlerine göre mufâvada tam eşitlik ve güven esasına dayanmakta olup aynı dine mensup ve mal varlıkları eşit kimselerin bütün mal varlıklarını sermaye kabul ederek kârdan da eşit pay almak üzere kurdukları şirket nevidir. Kişiyi özgü belli hak ve borçlar hariç her ortağın hak ve borcu değerini ilgilendirir ve bağlar. Ortaklar birbirleri yerine tam yetkiyle hareket edebilirler. Bu şartlardan birinin eksikliği veya eşitliğin bozulması halinde şirket inana dönüşür. Mâlikîler'e göre ise mufâvada, ortaklardan her birinin değerinin görüşünü almaksızın tasarrufa tam yetkili olduğu ve bu faaliyetinden diğer ortakların da sorumlu bulunduğu şirket türüdür. Her ortağın ayrı bir tasarruf yetkisi yoksa o zaman inan şirketi söz konusu olur. Fakihlerin çoğunluğu, Hanefîler'in anladığı anlamda mufâvadayı belirsizliğe, beklenmedik risk ve aldanmaya yol açacağı ve tatbikin çok zor olması sebebiyle kabul etmezler. İnan şirketinde ise ortaklar belli bir alanda ve belli bir sermaye ile ticarî faaliyet gösterdiklerinden bunun dışındaki mal ve alanlar bakımından birbirlerinden bağımsızdırlar.

Emvâl şirketinde ortaklar Mâlikî ve Şâfiî hukuk ekollerine göre sermayeleri oranında kârdan pay alırlar. Hanefî ve Hanbelîler'e göre ise kârın bölüşümü ortaklar arasındaki anlaşmaya bağlıdır. Şirkette çalışması şart koşulan ortağın daha fazla pay alması mümkün olduğu gibi ortakların hepsinin çalışması halinde de farklı kâr payları almaları mümkündür. Ancak kârın bölüşümünün maktû bir miktar şeklinde değil oran olarak belirlenmesi şarttır. Ortakların zarara katılmaları ise sermayedeki payları oranındadır. Bu ilkeye aykırı şart ve anlaşmalar geçersiz sayılarak ortakların hakları koruma altına alınmıştır. Şirket herhangi bir sebeple fâsid duruma düşerse kâr payında farklılık doğuran anlaşma ge-

çersiz hale gelir ve her ortak sermayesi oranında kâr payı alır. Hanefîler'e göre mufâvada türü emvâl şirketinde ortakların sermayeleri gibi kâr payları da eşit olacaktır.

Şirket akdi güven esasına dayandığı ve emanet akidleri grubunda yer aldığı için ortakların ellerinde bulunan şirkete ait mallar emanet hükmündedir. Kişinin kastı, ölçsüz ve kusurlu davranışı olmadığı sürece mala gelen zarardan bizzat sorumlu olmaz; şirketle ilgili işlerde, kâr ve zarar konusunda beyanı kural olarak doğru kabul edilir.

Mâlikî fakihlerinin çoğunluğu hariç İslâm hukukçuları şirket akdini gayri lâzım bir akid kabul ettiklerinden emvâl şirketi de ortaklardan birinin feshiyle sona erer. Ancak feshin hukukî prosedürü ve şartları konusunda farklı görüşler vardır. Emvâl şirketi netice itibarıyla şahıslar şirketi statüsünde olup insan unsuru da önem taşıdığı için ortaklardan birinin edâ ehliyetini kaybetmesi veya ölmesi halinde onun açısından şirket sona ermiş olur ve şirketteki payı ayrılır. Ölen ortağın vârislerinin ortaklığa devam etmeleri ise yeni bir anlaşma yapımlarıyla mümkün olur. Klasik dönem İslâm hukuk doktrininde yer alan ve dönemin şart ve ihtiyaçlarıyla da sıkı bir bağlantısı bulunan mufâvada ve inan türü emvâl şirketleri, temel özellikleri itibarıyla çağdaş pozitif hukuktaki âdi şirketler niteliğinde olmakla birlikte ortakların üçüncü şahıslara karşı müştereken ve müteselsilen sorumluluğu, şirketin borçlarından dolayı şahsî mal varlıklarıyla da sorumlu olup olmamaları gibi yönlerden bugünkü ticarî şirket türlerinin de öncülleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Münzir, *Kitâbü'l-İcmâ'* (nşr. Abdülkadir Şener), Ankara 1983, s. 96; Kâsânî, *Bedâ'î'*, VI, 56-63; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 212; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyad 1981, V, 4-5; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 14-17; İbnü'l-Hümmâm, *Fethü'l-kâdir* (Bulak), V, 14-27; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, II, 212-216; Mecelle, md. 1332, 1333, 1337-1342, 1347, 1348, 1350, 1352, 1353, 1365-1381, 1386; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, III, 610-703; Muhammed b. İbrâhim el-Müsâ, *Şerikâtü'l-eşhâs beyne's-şer'â ve'l-kânûn*, Riyad 1401, s. 145-164; Abdülaziz el-Hayyât, *eş-Şerikât fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1408/1987-88, II, 8-11, 22-35; Osman Şekerci, *İslâm Şirketler Hukuku Emek-Sermaye Şirketi*, İstanbul 1981, s. 152-220; Zühaylî, *el-Fihhü'l-İslâmî*, IV, 792-810; Ali el-Hafîf, *eş-Şerikât fi'l-fihhi'l-İslâmî* [baskı yeri ve yılı yok], s. 31-63; *Mv.F*, XXVI, 20-92.

